

*Ж.І. Торяник, аспірант
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ ЯК ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті висвітлено основні підходи до оцінки достатності капіталу банківських установ та сформульовані основні напрямки щодо удосконалення методики оцінки достатності капіталу банків.

Ключові слова: банківський капітал, регулятивний капітал, достатність капіталу, методика оцінки достатності капіталу.

Постановка проблеми. На сьогодні одним із питань реформування банківської системи є підвищення рівня концентрації банківського капіталу. Погоджуючись із цією тезою щодо перспективного напрямку розвитку банківського сектора, зазначимо, що з практичної точки зору можна говорити не про великі чи малі обсяги капіталу, а про достатні, які б відповідали реальним економічним процесам і рівням концентрації капіталу в промисловості, торгівлі тощо.

Достатність капіталу банківської установи підтримує фінансову стійкість банківської системи в цілому і банківських установ зокрема. Загальну оцінку надійності комерційного банку, ступінь його вразливості до ризиків відображають показники достатності, що визначають сутність методик оцінки, які і в міжнародній практиці розраховуються за різними підходами. Тому питання удосконалення методики оцінки достатності капіталу банків для підвищення рівня достатності ресурсного потенціалу є досить актуальним для дослідження.

Аналіз останніх публікацій. Вивченням окремих питань аналізу та оцінки достатності капіталу банків займалися такі вітчизняні економісти, як М. Алексеєнко, О. Василик, З. Васильченко, О. Васюренко, Т. Вахненко, А. Вожжов, О. Дзюблюк, Ж. Довгань, А. Мороз, Л. Примостка, М. Савлук, А. Тавасієв та інші. Серед зарубіжних вчених варто відзначити праці І. Балабанова, В. Кисельова, В. Колесникова, О. Лаврушина та інших.

Мета статті – дослідити існуючі підходи та розробити основні положення щодо удосконалення методики оцінки достатності капіталу банківських установ.

Виклад основного матеріалу. Важливим фактором збільшення ресурсного потенціалу комерційного банку є нарощення ним власного капіталу. Зміцнення ресурсної бази українських кредитно-фінансових установ, інтеграція банківської системи України у світове співтовариство значною мірою залежатимуть від зростання обсягів власного капіталу банків.

Власний капітал є в першу чергу гарантом прибутковості й стабільності банків, а також формується на предмет страхування інтересів вкладників і кредиторів банку, на покриття поточних збитків від банківської діяльності.

Проаналізуємо основні погляди сучасних економістів на поняття “достатність капіталу”. Так, в енциклопедії банківської справи України поняття “достатність капіталу” трактують так: “...– це показник, що відображає наявність капіталу, достатнього для виконання банком своїх функцій і покриття ризиків, які виникають під час проведення банківських операцій” [2, с. 214].

Характеризуючи поняття “достатності (адекватності) капіталу”, колектив авторів під керівництвом А.М. Тавасієва зазначає, що вона є узагальнюючою оцінкою надійності банку. Це означає, що банк буде вважатися надійним в частині його капіталу, якщо параметри останнього співпадають із розрахунковими нормативами “достатності”, виробленими емпіричним шляхом або самим банківським і взагалі підприємницьким співтовариством, або органом, що регулює банківську діяльність [1, с. 537].

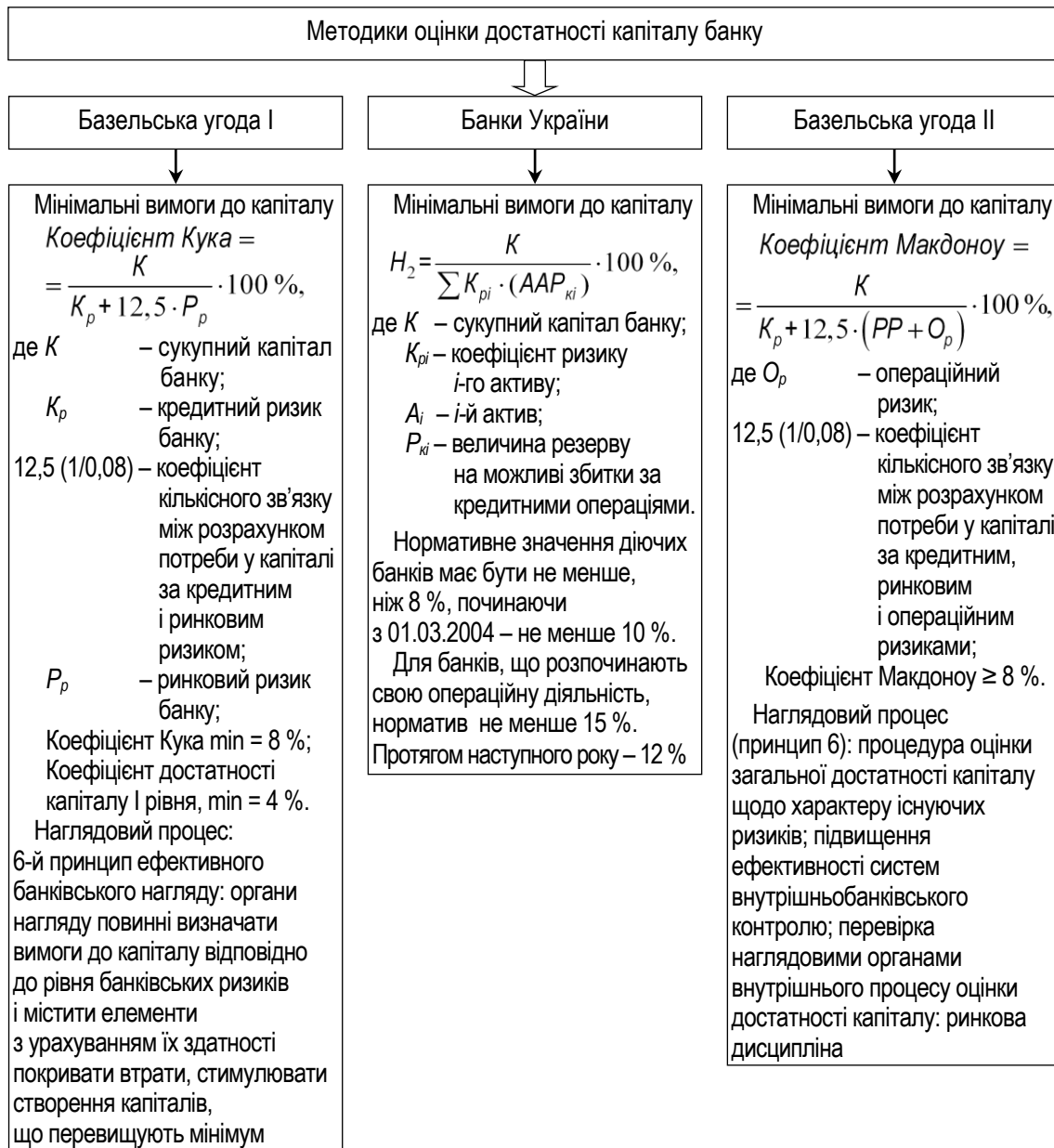
Чітким, на наш погляд, є таке визначення достатності капіталу банку: він є достатнім, якщо “забезпечує надійність, фінансову стійкість банку та дає можливість поглинути ризики і зберегти платоспроможність у складній ситуації. Банк, що вкладає кошти в більш ризикові активи, повинен мати більший розмір власного капіталу, щоб у разі потреби поглинути відповідні ризики. Оскільки різні банки приймають на себе різні за рівнем ризики, достатній для успішної діяльності розмір власного капіталу має визначатися з огляду на ризикованість активних та позабалансових операцій банку” [7, с. 276].

Термін “достатності капіталу”, на нашу думку, відображає реальний розмір банку, який відповідає реальним економічним умовам і рівню концентрації реального сектора, а також характеризує загальний рівень надійності комерційного банку та його можливість уникати ризиків.

В українській банківській практиці підхід до оцінки достатності капіталу використовує рекомендації такого документа, як “Міжнародне зближення методів вимірювання і стандартів капіталу”, який суттєво відрізняється від Базельської угоди I, тоді як інтеграція української банківської системи обумовлює потребу максимально привести оцінку до вимог, вказаних в цьому документі.

Слід зазначити, що одночасно досить актуальна проблема наближення української методики до вимог документа “Міжнародна конвергенція виміру капіталу” і стандартів капіталу (Базельська угода II) [10] з урахуванням регіональних особливостей функціонування банківської системи.

Необхідно зазначити, що більшість із наведених методик розраховані на країни з розвинутою економікою. Україна, попри отримання статусу країни з ринковою економікою, поки ще не має технічної можливості застосовувати деякі із запропонованих методик за браком відповідних даних за багаторічний період (для кредитного та операційного ризиків) або елементів ринкової інфраструктури (для кредитного та ринкового ризиків). Тому Базельським комітетом було створено додаток 11 “Спрощений стандартизований підхід” [10]. Порівняльна методика оцінок достатності капіталу банку наведена на рис. 1.

Рис. 1. Методики оцінки достатності капіталу банківської установи

Слід зазначити, що основні зміни в методиці оцінки достатності капіталу пов'язані з ризиками, що враховуються при розрахунку, а також величиною капіталу, що враховується, і має назву регулятивного капіталу. Складові регулятивного капіталу визначено Базельським комітетом у 1988 році в першій Угоді про капітал [9, додаток 1]: основний капітал (капітал I рівня), додатковий капітал (капітал II рівня) та відвернення.

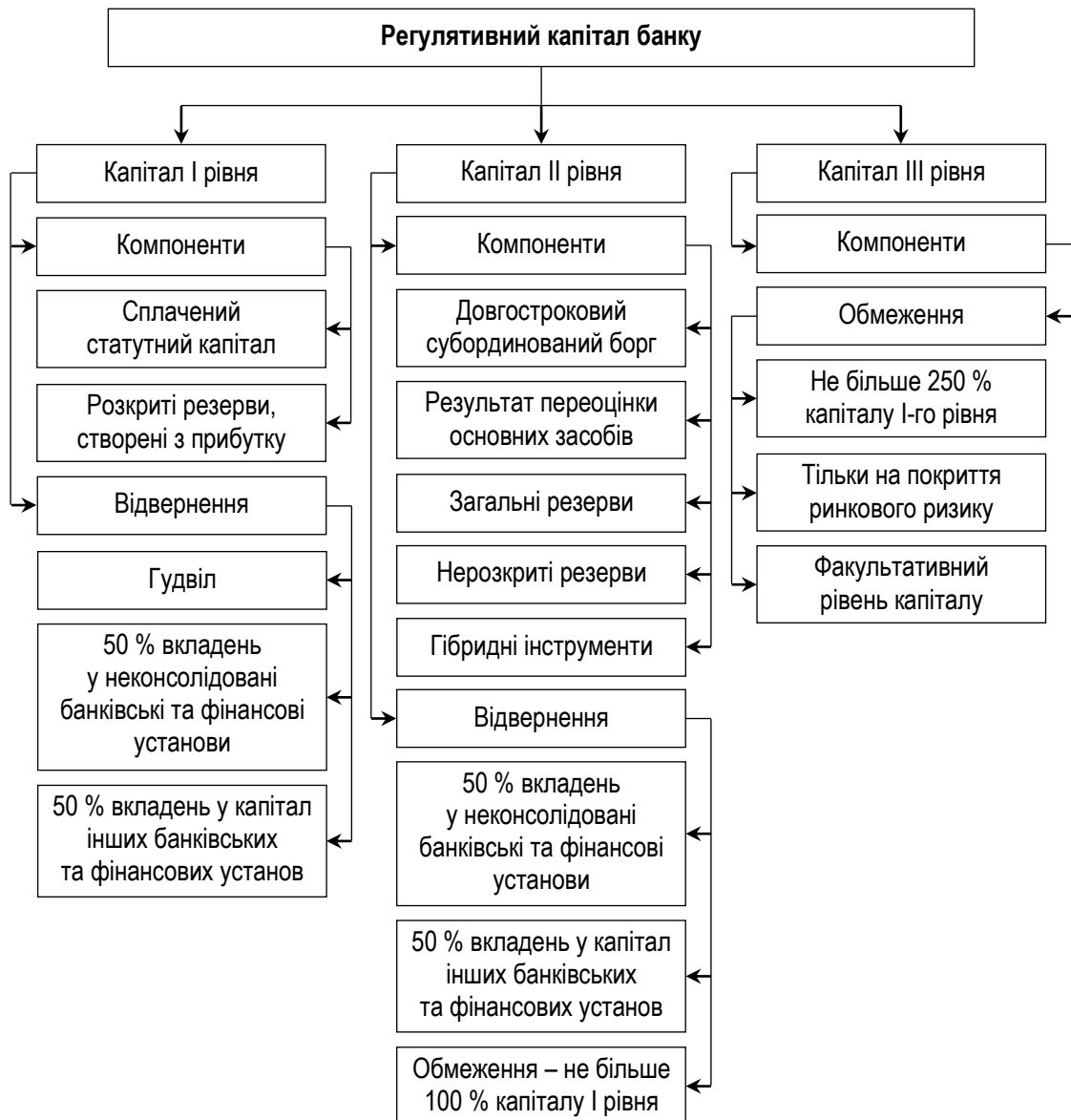
До основного капіталу, відповідно до Базеля I, належить фактично сплачений статутний капітал та розкриті резерви. Відверненням з основного капіталу є гудвіл. Додатковий капітал містить у собі довгостроковий субординований борг (не більше 50 % основного капіталу), результат переоцінки основних засобів, загальні резерви на покриття кредитного ризику (не більше 1,25 % зважених за ризиком активів), нерозкриті резерви, нереалізований результат від переоцінки пайових цінних паперів (із понижуючим коефіцієнтом 0,45), гібридні капітальні інструменти.

У 1996 році поправкою до базельських принципів щодо розрахунку регулятивного капіталу окремою складовою виділено так званий капітал третього рівня, до якого було віднесено короткостроковий субординований борг [6]. При цьому капітал третього рівня може братися до розрахунку сумарного регулятивного капіталу винятково для покриття ринкових ризиків. У свою чергу, в разі нестачі чи відсутності капіталу третього рівня ринкові ризики можуть покриватися за рахунок основного або додаткового капіталів в частині, що не бере участі у покритті кредитного ризику [8, вступ, розділ II, частина а].

Відповідно до Базеля II було внесено два уточнення щодо порядку розрахунку регулятивного капіталу:

- зміна порядку врахування відвернень із суми основного та додаткового капіталів [10, § 37]. Сума відвернень віднімається окремо від основного і додаткового капіталів пропорційно, тоді як в Базелі I – від суми основного капіталу та дозволеної частини додаткового капіталу. Тобто було створено додатковий стимул для банків щодо акцентування роботи на основному капіталі як на найстабільнішому джерелі коштів;
- вилучення із резервів під стандартну заборгованість, створених за рахунок прибутку, із додаткового капіталу [10, § 43, секція III.G]. Однак це уточнення набуває чинності лише в тому разі, якщо для розрахунку кредитного ризику використовуватиметься підхід внутрішніх рейтингів, у разі застосування стандартизованого підходу алгоритм розрахунку залишається незмінним.

Слід зазначити, що алгоритм розрахунку регулятивного капіталу, запропонований у Базелі II, є рекомендаційним. Загальна структура регулятивного капіталу, згідно з Базелем II, наведена на рис. 2.

Рис. 2. Складові регулятивного капіталу банку згідно з Базелем II

Якщо розглядати порядок розрахунку зважених за ризиком активів відповідно до Базеля II, то він зазнав докорінних змін. Алгоритм розрахунку, запропонований у 1988 році та запроваджений в Україні, передбачає окрему оцінку кредитного ризику (через систему вагових коефіцієнтів), окрему оцінку регулятивного капіталу, і, як результат, – оцінку адекватності капіталу.

У сучасній практиці оцінка адекватності капіталу здійснюється де-факто і починається із визначення величини зважених за ризиком активів. У Базелі II через необхідність врахування, крім кредитного ризику, ще й ринкового та операційного, – запропоновано зворотний алгоритм оцінки адекватності капіталу [10, § 44]. Спочатку визначають величину вимоги до капіталу, яку потім перемножують на 12,5, з метою отримання величини еквівалента зважених за ризиком активів. Постійний множник 12,5 – це зворотне значення від 8 %. Потім визначають значення регулятивного капіталу і значення адекватнос-

ті капіталу як співвідношення регулятивного капіталу до еквівалента зважених з урахуванням ризиків активів.

Таким чином, оцінка адекватності капіталу, згідно з Базелем II, починається не з визначення величини зважених з урахуванням ризиків активів, а з визначення необхідної величини капіталу для покриття відповідного ризику.

На наш погляд, розробка рекомендацій щодо удосконалення методики оцінки достатності капіталу, виходячи із найбільш повного наближення української практики до Базельської угоди II, повинна містити:

- введення додаткових заходів щодо оцінки фактичного стану ризикованості активів, які б відповідали функціонуванню українських банків;
- приведення внутрішньої оцінки достатності капіталу з точки зору посилення наглядової складової і наближення її до міжнародних стандартів.

Відповідно до першого напрямку слід відзначити, що Базельською угодою II передбачається диференціація умов кредитування залежно від певних категорій позичальників. Так, кредитам, що видані фізичним особам і малим підприємствам, що не перевищують абсолютної величини 1 млн. євро, при умові, що вони входять до складу портфеля роздрібних активів банку, доцільно присвоювати коефіцієнт ризику 75 %, замість існуючого – 100 %.

Щоб увійти до складу регулятивного роздрібного портфеля, вони повинні відповідати таким критеріям:

- цільової спрямованості – вимога висувається до фізичної особи, групи осіб або малого підприємства;
- продукту – вимога має одну із таких форм: револьверні (оновлення) кредити та кредитні лінії (враховуючи кредитні карти і овердрафти), строкові кредити фізичним особам і оренда (наприклад, споживчі кредити, автомобільні кредити і оренда, позики студентам на освітянські потреби, особисті кредити), кредити і зобов'язання за кредитування малого бізнесу;
- ділення – органи нагляду повинні бути впевнені в тому, що регулятивний роздрібний портфель диверсифікований до мінімізації ризику портфеля;
- низька вартість індивідуальних вимог – консолідовані роздрібні вимоги до одного контрагента не можуть перевищувати 1 млн. євро.

При оцінці критерію ділення прострочені роздрібні кредити вираховуються із загальної суми регулятивного роздрібного портфеля. Національним регулюючим органам дозволяється, виходячи із досвіду дефолтів, в міру необхідності збільшувати ці вимоги. Передбачається визначення вірогідності дефолту, встановлення ліміту консолідованого ризику на одного контрагента, який повинен складати не більше 0,2 % загального регулятивного портфеля [10]. Таким чином, проведення гнучкої оцінки балансових активів, зважених за рівнем кредитного ризику, яка пристосована до сучасних умов функціонування банків, забезпечує якісне зростання достатності капіталу банку.

Слід зазначити, що методика внутрішньої оцінки достатності капіталу банку передбачає:

- застосування прийомів інфлюювання до статутного капіталу та емісійного доходу;
- розрахунок загальної достатності власних коштів стосовно ризику незбалансованості ліквідності;
- визначення коефіцієнта покриття за зобов'язаннями.

Метод інфлюювання міститься у коректуванні статутного капіталу і емісійного доходу на прогнозований індекс інфляції, тобто використовуються прийоми ринкової оцінки (29-й стандарт міжнародних стандартів фінансової звітності “Фінансова звітність в умовах гіперінфляції”) [3, с. 210]. Особливої актуальності зазначена оцінка набуває в умовах підвищення рівня ринкової дисципліни. Проведення оцінки власного капіталу з використанням прийомів інфлюювання підвищить її адекватність для усіх учасників ринку. У користувачів та інвесторів, враховуючи вкладників, з'явиться можливість оцінити надійність банку, а сам банк зможе врахувати реальну захищеність від ризику банкрутства.

За оцінкою загальної достатності капіталу можна визначити їх чутливість до ризиків. У банках на стан власних коштів негативний вплив здійснює ризик незбалансованості ліквідності.

Для визначення загальної достатності власних коштів (капіталу) рекомендується така формула:

$$ДК_з = K_{инфл} / A_{зр} \cdot R, \quad (1)$$

де $ДК_з$ – загальна достатність капіталу банку;

$K_{инфл}$ – інфлюйована величина власного капіталу, тис. грн.;

$A_{зр}$ – активи, зважені за рівнем ризику з урахуванням коригування на кредити, надані фізичним особам і індивідуальним підприємцям, тис. грн.;

R – поправочний коефіцієнт, що виражає вплив ризику незбалансованої ліквідності.

Враховуючи те, що ступенем ризику незбалансованості ліквідності є показник GAP – ліквідності, поправочним коефіцієнтом може бути відносне відхилення від середнього ризику:

$$R = GAP / \overline{GAP}, \quad (2)$$

де GAP – ліквідності в попередньому році;

$\overline{GAP}$ – ліквідності, середнє значення, розраховане за середньоарифметичною простою.

За Базельською угодою II дозволяється національним органам нагляду для обмеження можливості самофінансування банку за рахунок позичкового

капіталу вносити додаткові показники достатності капіталу [10]. Таким показником може бути коефіцієнт покриття за зобов'язаннями, який визначається за формулою:

$$K_{\Pi} = K_{\text{інфл}} / 3, \quad (3)$$

де K_{Π} – коефіцієнт покриття зобов'язань;
 $K_{\text{інфл}}$ – інфлюйована величина власного капіталу, тис. грн.;
3 – зобов'язання банку, тис. грн.

Таким чином, визначені показники внутрішньобанківської оцінки достатності власних коштів, які доповнюють діючу методику і відповідають вимогам Базельської угоди. Нагляд щодо достатності власного капіталу набуває ризик-орієнтованого характеру, що враховує індивідуальні особливості діяльності кожного банку, що в свою чергу підвищує адекватність оцінки їх достатності.

Одночасно слід впроваджувати третій компонент оцінки – ринкову дисципліну, оскільки належне розкриття інформації дозволить контролювати банк не тільки наглядовими органами, але і ринком в цілому, що полегшить доступ до ринку капіталу і підвищить їх інвестиційну привабливість як для акціонерів, так і для інвесторів.

Банки зобов'язані встановлювати вимоги щодо розкриття інформації, виходячи із концепції її суттєвості. З метою підвищення прозорості структури власності і реальних власників банків Національному банку України доцільно розробити методичні положення для територіальних управлінь про порядок отримання необхідної інформації, форму її аналізу та документування, а також взаємодію територіальних установ при потребі обміном такою інформацією.

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумок, слід зазначити, що удосконалення методики оцінки достатності власних коштів (капіталу) за напрямками введення додаткових заходів щодо оцінки фактичного стану ризикованості активів, які б відповідали функціонуванню українських банків, та приведення внутрішньої оцінки достатності капіталу з точки зору посилення наглядової складової і наближення її до міжнародних стандартів з поетапним використанням вимог Базельського комітету буде сприяти зростанню стійкості банківської системи і забезпечуватиме її функціональну достатність ресурсного потенціалу.

Список літератури

1. Банковское дело: управление и технологии [Текст] / под ред. проф. А. М. Тавасиева. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 863 с.
2. Енциклопедія банківської справи України [Текст] / редкол.: В. С. Стельмах (голова) [та ін.]. – К. : Молодь, Ін-Юре, 2001. – 680 с.
3. Комментарии к международным стандартам финансовой отчетности [Текст] / В. Ф. Палий. – М. : Аскери, 1999. – 352с.

4. Рид Э. Коммерческие банки [Текст] / Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл, Р. Смит. – М. : Космополис, 1991. – 342 с.
5. Цисарь И. Оптимизация финансовых портфелей банков, страховых компаний, пенсионных фондов [Текст] / И. Ф. Цисарь, В. П. Чистов, А. И. Лукьянов. – М. : Дело, 1998. – 128 с.
6. Черкасов В. Е. Финансовый анализ в коммерческом банке [Текст] / В. Е. Черкасов. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 272 с.
7. Шелудько В. М. Фінансовий ринок [Текст] / В. М. Шелудько. – К. : Знання, 2002. – 535 с.
8. Amendment to the Capital Accord to incorporate market risks [Electronic resource] : Basel Committee on Banking Supervision. – Basel. – Updated November, 2005. – Режим доступу : www.bis.org.
9. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards [Electronic resource] : Basel Committee on Banking Supervision. – Basel. – June. – 1988. – Режим доступу : www.bis.org.
10. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards [Electronic resource] : A Revised Framework. Basel Committee on Banking Supervision. – Basel. – Updated November, 2005. – Режим доступу : www.bis.org.

Summary

Basic approaches are reflected to estimation of sufficient of capital of bank institutions and the formulated basic directions in relation to the improvement of method of estimation of sufficient of capital of banks.

Отримано 04.07.2008

Торяник, Ж.І. Удосконалення методики оцінки достатності капіталу як основи управління ресурсним потенціалом банківських установ / Ж.І. Торяник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2008.- Вип. 23.- С. 244-253.